

ZA SENECOM DO CÓRDOBY

ELENA VÁROSSOVÁ, Bratislava

Prečo tento príspevok zostal taký dlhý čas odložený v zásuvke? Keď som sa plná dojmov v r. 1965 vrátila zo Španielska z veľkolepého kongresu venovaného Senecovi, svoje myšlienky a pocity som ešte v čerstvej podobe zachytila v tejto reflexii. Z ideologických dôvodov som však so svojím príspevkom v žiadnom kultúrnom ani filozofickom časopise vtedy nepochodila. Až minulý rok pri príležitosti okrúhleho Senecovho jubilea mi napadlo, že moje impresie sú azda ešte stále dosť živé a že by mohli oslaviť aj súčasného čitateľa. Tak sa napokon na podnet výkonnej redaktorky časopisu L. Hábovej dostávajú po dlhom časovom odstupe na stránky FILOZOFIE.

(E. V.)

Úrodnú andalúzsku nížinu južného Španielska, zavlažovanú hadovito sa vinúcim Guadalquivirom a kontúrovanú obrysami Sierry Moreny a andalúskej pahorkatiny, ozdobujú dve slávne mestá – Sevilla a Córdoba. Príroda ich štedro obdarila krásami a plodmi južnej klímy a vegetácie a história zasa – a to už od čias rímskych a arabských výbojov v Hispánii – zanechala v nich mnoho pamiatok veľkej kultúrnej hodnoty.

Známa sevillská Giralda, spojená s katedrálou postavenou na mieste niekdajšej starej arabskej mešity, sevillský hrad – Alcazar, typická islamská stavba, stará židovská štvrť Santa Cruz – sú iba predohrou ku kultúrno-historickým monumentom Córdoba. Z nich najvýznamnejší chýr má córdobská mešita, svetovo unikátny pamätník islamskej architektúry a umenia tak čo do veľkosti (24 000 m²), ako aj čo do štýlovej a kompozičnej vyzretosti. Mešita odráža vývin arabského umenia dvoch storočí, začiatok sa datuje do r. 785 a ukončenie do r. 987. Nečudo: Córdoba bola počas arabského panstva v západnej Európe hlavným mestom západného kalifátu a vplyvy arabského živlu sú tu viditeľné na všetkých pompéznych monumentoch. Popri Mešite

sú známe napr. zrúcaniny Mediny Azahory, veže Calahorry, arabských mlynov atď., ale predovšetkým množstva architektonických detailov starého mesta. V istom zmysle je to podobne i so starým vplyvom Rimanov. Ich prítomnosť v Córdobe pripomínajú vzácne pamiatky v Archeologickom múzeu, most postavený cez Guadalquivir v čase španielskeho ťaženia J. Caesara proti G. Pompeiovi a nespočetné drobnosti vo výzore starého mesta; utešené sú jeho patia (vnútorné dvory), malé námestíčka, malebné uličky, zbytky mestských opevnení atď. Po r. 1236, keď Ferdinand III. dobyl Córdobu, otvára sa tu nová etapa kresťanského stredoveku. K predchádzajúcim kultúrnym vrstvám pribúda nová, zaujímavá tým, že syntetizuje väčšinou organicky prvky svojich predchodkýň. Či už ide o Alcazar kresťanských kráľov s krásnymi záhradami, alebo o mestské veže a opevnenia, všade vidieť stopy nadväznosti a prenikania prvkov arabskej a kresťanskej, ba i židovskej kultúry. To dodáva Córdobe nezmazateľnú multikultúrnu osobitosť.

Neboli to však prírodné krásy a historické pamiatky, čo priviedli do tohto mesta v dňoch 7. – 12. septembra 1965 desiatky filozofov z celého sveta. Do Córdoby sme putovali s celkom iným cieľom. Kultúrny svet si pripomínal toho roku 1900 rokov od smrti jej rodáka Lucia Annea Senecu, významného rímskeho filozofa – humanistu, vychovávateľa cisára Neróna i obeť jeho tyranie. Córdoba je okrem Senecu rodiskom ďalších známych filozofov – Averroesa a Maimonidesa (a básnikov Lukiana a Gongora). Pri príležitosti vzácneho Senecovho jubilea sa rozhodla poskytnúť pohostinstvo medzinárodnému filozofickému kongresu, ktorý sa venoval globálnej analýze Senecovej filozofie. Zišiel sa tu veľký počet filozofov: z Československa sme boli štyria delegáti, a to z Prahy Ludvík Svoboda, riaditeľ FÚ ČSAV, a Karel Kosík, z Bratislavy Ján Bodnár a ja. Pokiaľ ide o pohostinstvo a bohatstvo kultúrno-spoločenských podujatí, o srdečnosť a zdvorilosť, s ktorými sme sa tu stretli, prekvapili nás najmä vzhľadom na fámy, ktoré sa u nás o Frankovom Španielsku šíria. Súčasne to bol akoby zázrak, že sme sa na tento kongres dostali, keďže naša krajina nemá so Španielskom diplomatické styky, takže víza nám vybavovalo francúzske veľvyslanectvo v Paríži.

Problematickejšie pôsobil na nás spočiatku priebeh kongresu. To malo jednak prirodzený dôvod: Keďže išlo o monotematické jubilejné podujatie (Seneca a jeho dielo), kongres sa nám zdal príliš jednotvárný. Ďalším dôvodom bola filozoficko-ideologická situácia v Španielsku, orientovaná takmer homogénne na neotomistickú tradíciu; nezachytili sme tu ozvenu nejakých modernejších prúdov. Prezident kongresu prof. A. Munoz-Alfonzo zdôrazňoval síce potrebu slobodnej, akademickej výmeny názorov, no referáty a aj väčšina intervencií v celoplenárnych vystúpeniach prebiehala takmer v oficiálnom tóne. Španielski referenti, napospol príslušníci Rádov, orientovali sa na náboženskú a etickú dimenziu Senecovho učenia, na jeho spojivá s kresťanskou náukou a podali subtilne analýzy Senecovho chápania osobného Boha, ľudského ducha a poznania, rozumu a nesmrteľnosti duše atď. Pokiaľ som mohla sledovať, postupovali verne na podklade Senecovho diela, obsiahnutého najmä v dvanástich *Knihách dialógov* a v *Listoch Luciliovi* (I., II.), ktoré sú preložené aj do slovenčiny. No odznegli tu aj zaujímavé a zasvätené rozборы Senecovho literárneho profilu,

vnútornej dramatickosti jeho diela s ideálom dokonalosti, ale aj pocitu absurdnosti života. Väčšina francúzskych referátov a diskusných príspevkov skúmala problémy Senecovho humanizmu na pozadí chápania života a smrti človeka, jednoty ľudského rodu, dôležitosť vzdelanosti a kultúry a stále aktuálny problém vojen a samovražď. Z historických porovnaní Senecu a stoicizmu, Senecu a Descarta, Senecu a Montaigna, Senecu a Malebrancha vyplynuli pre historika filozofie i pre súčasnú existenciálnu filozofiu človeka mnohé zaujímavé pohľady. Kládli sa v súvislosti so Senecovými otázkami: situovanie človeka vo svete a v bytí, odvaha byť či nebyť, pohrdnúť životom, a či ho zvládnuť, koordinovať Eros a Zákon, slobodu a nevyhnutnosť, a či prepadať smútku, maloduchosti, pesimizmu, keď nepokojná a tyranská doba doľahne na ľudstvo alebo keď človek dospeje k poznaniu, že niet dôvodu pokladať život za hodný žitia.

Odkiaľ sa však vzalo toľko tragických motívov u harmonického Senecu? A prečo sa samovražedné myšlienky a činy vracajú ľudstvu všetkých čias, ba ich výskyt sa s civilizáciou, blahobytom a zdokonalením poznania ešte rozširuje, ako to ukazuje moderná filozofia napr. u Senecovho nasledovníka A. Camusa (*Mýtus o Syzifovi*)? Súvisí to iba s faktom vedomia človeka? S tým, že je to on sám, kto disponuje so svojím životom a môže si ho dobrovoľne vziať, môže ho kedykoľvek ukončiť, ako uvažuje Seneca? Je to dôsledok vedomia, že smrť je koniec koncov nevyhnutná, lebo človek sa už narodil s touto podmienkou, a nech by akokoľvek predlžoval chvíľu svojho tu-bytia, pravdou zostane, že "nebol si a nebudeš", ako opäť vraví Seneca? Je súčasťou vedomia, že človek, nepýtajúc sa na tento svet, je do neho vrhnutý a unášaný búrkami, v ktorých zanikajú jeho vlastné dobré a počestné podujatia a nezmyselnou sa stáva jeho sloboda? V tomto smere je Senecovým pokračovateľom v probléme samovraždy už spomenutý A. Camus, považujúci problém samovraždy dokonca za základnú otázku filozofie. Otázku však nemožno zodpovedať v rovine filozofických argumentov, ktoré v istej polohe a v istých situáciách majú svoju oprávnenosť a existenciálnu pravdivosť, keďže uvedomelého jednotlivca, ktorý by si túto otázku nekládol, zrejme niet.

U Senecu však stojí problém ambivalentne. Na rozbore jeho prípadu sa ukazuje, že pocit tragickosti a biedy života a myšlienka samovraždy sa dostávajú vo filozofii do popredia ako rozhodujúce a humanisticky vyhotené väčšinou v určitých osobných a spoločenských podmienkach. Rímska spoločnosť neskorého cisárstva, v ktorej Seneca žil (spoločnosť, v ktorej boli rudimentárne obsiahnuté aj konflikty budúcich civilizačných neduhov moderných čias), nepriala cnostnému, ľudsky dôstojnému a harmonickému životu. Tyranie vládarov, úplatkárstvo a päťolízachstvo, udavačstvo a honba za bohatstvom, prideľovanie úradov a funkcií nie "na základe lásky k vlasti a kvalifikácie pre senát", ale podľa vplyvnosti stykov, bohatstva a korupcie, ako vraví Seneca, zrodili pocit odcudzenosti a nezmyselnosti života. Filozof to zakúsil na vlastnej koži u zvrhého panovníka, a tak pripúšťa aj dobrovoľnú smrť ako východisko z prehraného života. Vtedy, keď cudzia vôľa robí človeka otrokom, otrokom ľudí a vecí, keď choroba a nešťastie degradujú v ňom to, čo si sám na sebe najviac cení ako ľudské, má právo siahnuť na svoj život.

Jednako Seneca preferuje odpoveď protirečiacu myšlienke samovraždy: Láska k priateľom a blízkym, ktorá dokáže vidieť svet aj ako súbor krásnych vecí a bytie nezahŕňa stále prítmím absurdity, je dostatočnou oporou, aby sme zahnali myšlienku na smrť. Cnosť múdrosti, dobra, krásy, príslušnosť k celku ľudstva pomáhajú človeku v každodennej poctivej práci a s myšlienkou na prítomnosť transcendujúcu k nesmrteľnému Bohu dokážu aj zoči-voči bezpráviu voliť radšej neistotu života ako istotu smrti. Inak je to u A. Camusa, podľa ktorého fenomén samovraždy nevzniká zo sociálno-ideových okolností ľudského života, ale je priamo v pocitovom tkanive ľudského bytia, keď človek dospeje k poznaniu, že idey dobra, krásy a lásky sú iba ilúzie, bez ktorých človek nemôže žiť, a ak ich raz stratil, stratil vlastne dôvod svojho života. Podobnosť a rozdielnosť Senecu a Camusa sa mi javili v tomto: Riman Seneca má v otázke samovraždy a hodnoty života napriek všetkému bližšie k pozícii kresťanského východiska a postoj modernistu A. Camusa v týchto otázkach je bližší stanovisku Grékov; tí zahynuli na ilúziu krásneho a slobodného sveta.

Naše príspevky na kongres sme pre množstvo iných textov odovzdali organizátorom. Aktívne sa za predsedníckym stolom za našu delegáciu zúčastnil iba prof. Ludvík Svoboda, klasický filológ, pohybujúci sa v tejto spoločnosti suverénne tak v jazykoch, ako aj v umení reprezentovať. Ja som myslela na nášho klasického filológa prof. Miloslava Okála, ktorý už v r. 1947 preložil do slovenčiny *Listy Luciliovi* (I., II.). Ako sa stalo, že Univerzita J. A. Komenského v Bratislave nevyslala tohto nášho vynikajúceho odborníka na grécko-rímsku tvorbu na nevšedný senecovský kongres?

PhDr. Elena Várossová, CSc.
Mudroňova 77
811 03 Bratislava I
SR